

## МІСЦЕ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ У МОТИВАХ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ ТА ЦІННІСНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Чхайдзе А.О., к.психол.н., викладач кафедри практичної психології  
*Херсонський державний університет*

У статті детально проаналізовано наукові підходи до дослідження життєвих цінностей особистості, особистісної зрілості та мотивів укладання шлюбу. Створено теоретичну модель, що відображує місце особистісної зрілості у мотивах укладання шлюбу та ціннісній орієнтації особистості.

**Ключові слова:** особистісна зрілість, мотиви створення шлюбу, ціннісні орієнтації.

В статье подробно проанализированы научные подходы к исследованию жизненных ценностей личности, личностной зрелости и мотивов заключения брака. Создана теоретическая модель, отражающая место личностной зрелости в мотивах заключения брака и ценностной ориентации личности.

**Ключевые слова:** личностная зрелость, мотивы создания брака, ценностные ориентации.

### Chkhaidze A.O. LOCATION OF PERSONAL MATURITY IN THE GROUNDS OF MARRIAGE AND VALUES PERSONALITY

The article analyzed in detail the scientific approach to the study of life values of the person, personal maturity, and the motives of the marriage. Created a theoretical model that reflects the personal maturity of the place in the motives of marriage and the value orientation of the individual.

**Keywords:** personal maturity, motivation of creating marriage, value orientation.

**Постановка проблеми.** Особистісну зрілість науковці розглядають як один із структурних компонентів зрілої людини (А.О. Реан, Р.М. Шаміонов, О.С. Штепа, П.М. Якобсон), водночас особистісна зрілість є цілком самостійним поняттям і складним психологічним утворенням (О.В. Іващенко, Л.В. Потапчук, О.В. Темрук). Як будь-яке комплексне, інтегральне явище особистісна зрілість включає ряд компонентів. Ними виступають стани та властивості особистості, що супроводжують її діяльність в різних сферах буття (Л.В. Потапчук, Р.М. Шаміонов). Особистісна зрілість характеризується

стійкими ціннісними орієнтаціями (А.Г. Здравомислов, О.І. Пенькова, В.О. Ядов), відповідальністю (П.Я. Гальперін, К.М. Муздибаєв, Ж. Піаже, Дж.Роттер, М.В. Савчин); самостійністю (Є.І. Головаха, І.С. Кон, В.І. Слободчиков); самоствердженням (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Б.Ф. Ломов, О.М. Леонт'єв, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн); адекватним ціле покладанням (Б.С. Братусь, І.В. Дубровіна) тощо. Отже, до визначення поняття особистісної зрілості та її структурних компонентів у психології існує багато підходів, що не суперечать один одному, а розглядають різні сторони цього складного явища [12, р. 55].

**Мета статті.** Визначити місце особистісної зрілості у мотивах укладання шлюбу та ціннісній орієнтації особистості. Базуючись на системно-інтегративному підході, ми визначаємо поняття «особистісна зрілість щодо подружнього життя» як інтегральне (динамічне) утворення, високий рівень і гармонійний розвиток складників якого забезпечують готовність до конструктивного створення сімейних взаємин. Воно являє собою синтез взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів: когнітивного (система знань, уявлень та переконань, необхідних для подружнього життя, позитивне ставлення до оволодіння цими знаннями), емоційно-мотиваційно-ціннісного (мотиваційно-ціннісні орієнтації, емпатійність, емоційна стійкість) та регулятивно-поведінкового (вольова саморегуляція, відповідальність, самостійність, комунікабельність, безконфліктність). Особистісна зрілість у юнацькому віці визначається розвитком особистісних якостей, достатнім рівнем знань, уявлень та переконань, адекватним рівнем домагань, мотиваційної сфери, ціннісних орієнтацій, спрямованих на прогресивний розвиток у майбутнє [10].

**Результати теоретичного дослідження.** Після аналізу, вивчення літературно-історичних та наукових джерел з проблеми дослідження, нами була запропонована **теоретична модель**, яка детально ілюструє зв'язок особистісної зрілості з життєвими цінностями особистості та мотивами створення шлюбу.

Ціннісні орієнтації – важлива складова структури особистості, яка має у своїй основі мотиваційний, когнітивний, емоційний та оціночний компоненти. За своєю природою вони гнучкі, вільно обираються, а тому, відповідно, всесторонньо враховують індивідуальні інтереси та потреби людини, зв'язок між особистістю та суспільством, інститутами соціалізації, культурою, цінностями [9, с. 91].

Найбільш чіткий вияв ціннісних орієнтацій можна знайти в ситуаціях прийняття відповідальних рішень, які мають віддалені наслідки та зумовлюють подальше життя індивіда. Завдяки цьому феномену забезпечуються цілісність і стійкість особистості, визначаються складові свідомості, програми і стратегії діяльності, структурується та організовується мотиваційна сфера. Особистість орієнтується на конкретні об'єкти, види діяльності чи спілкування як засіб досягнення своєї мети.

Ціннісні орієнтації проявляються і розкриваються через оцінювання себе, інших, життєвих обставин, через уміння структурувати життєві ситуації, приймати рішення в конфліктних ситуаціях та знаходити вихід у проблемних. Вони визначають загальну лінію поведінки в умовах екзистенційного та морального вибору через уміння задавати і змінювати домінанти власної життєдіяльності. В ситуаціях особистісної кризи або коли особистісну кризу провокує соціальна, людина має можливість підтвердити актуальність своїх ціннісних установок або побачити необхідність їх зміни чи корекції. Задумуючись над сенсом життя чи радикально змінюючи його вектор, людина часто знаходить протиріччя у сфері цінностей, яким послуговувалась ще донедавна. У таких випадках успішність розв'язання криз та мінімізація втрат багато в чому залежать від розвитку особистісної рефлексії, динамічних характеристик та відкритості ядра «Я» – концепції до змін. Ядро «Я» – концепції, як відомо, включає ціннісно-сміслові установки особистості, переважно позитивні уявлення про себе, самість та автентичність [5, с. 103].

Сукупність сталих ціннісних орієнтацій утворює свого роду вісь свідомості, яка забезпечує стійкість особистості, спадкоємність певного типу

поведінки і діяльності, виражену в спрямованості потреб й інтересів. Ціннісні орієнтації систематизують інтереси і потреби, визначаючи одні з них як більш значущі для індивіда, інші – як менш значущі.

Зумовлюючи напрям потреб і інтересів, ціннісні орієнтації детермінують всю мотиваційну систему особистості і її спрямованість. Тому ціннісні орієнтації виступають найважливішим чинником, який регулює, детермінує мотивацію поведінки, що зрештою визначає цілісність особистості. Як відзначає О.В. Шорохова, «цілісність особистості, її стійкість в соціальному плані є стійкістю її ціннісних орієнтацій, довкола яких групуються установки особистості, її інтереси» [4, с. 13].

Розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілості особистості, показник міри її соціалізації. Стійкість і несуперечлива сукупність ціннісних орієнтацій забезпечує такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам й ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я цих ідеалів і цінностей, активність життєвої позиції. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій – ознака інфантилізму, панування зовнішніх стимул-реакцій у внутрішній структурі особистості, ознака безпосередності дії об'єкту прагнення на потребу.

Таким чином, у психології особистості проблема цінностей та ціннісних орієнтацій розглядається у зв'язку із соціалізацією особистості, процес якої залежить як від зовнішніх соціальних, так і від внутрішніх особистісних факторів. Крім того, у процесі соціалізації людина активно засвоює соціальний досвід і перетворює його у власні цінності, установки, орієнтири.

Життєві цінності є «специфічною формою утворень в особистісних структурах» і тому безпосередньо причетні до осмисленої мотивації діяльності. Цінності пов'язані з мотивацією не тільки за допомогою потреб. Цінності пронизують мотивацію на всіх етапах її реалізації і насичують своїм змістом всі елементи мотивації (установки, інтереси, звички та ін.). Сам процес мотивації є дуже складним. Мотивом, без якого неможливий процес мотивації, є образ, знання, життєвий досвід, накопичений в ході минулих мотиваційних діяльностей особистості, викликаних тими чи іншими потребами, успішно чи

неуспішно задоволеними в минулому або певними цінностями. Саме цей образ і дозволяє визначити оптимальні засоби для досягнення мети [1, с. 122].

Цінності особистості присутні на всіх етапах мотиваційного процесу. Їх головною функцією є виявлення ступеня відповідності мотивів і цілей, а останніх – засобам їх реалізації у відповідності з ієрархією цінностей даної особистості. У ході соціалізації особистості поступово зростає роль цінностей у процесі мотивації, і ряд мотиваційних утворень особистості (установки, звички, схильності) формуються вже під впливом ціннісних орієнтацій особистості. У деяких випадках цінності можуть самі виступати в якості самостійних цілей діяльності.

Сформована ієрархія цінностей впливає передусім на модель поведінки особистості, як і її життєвий вибір. Трансформуючись у ціннісну орієнтацію, ієрархія цінностей виражається найважливішими структурними елементами свідомості особистості крізь призму переживань, утверджених досвідом. Саме вони відокремлюють значуще від важливого у межах несуттєвого для життєдіяльності людини. Тому ієрархія цінностей може трактуватися як специфічна траєкторія свідомості, в рамках якої формується особистість, урівноважується поведінка та стабілізується напрям потреб, інтересів та ін. У такому ракурсі ієрархія цінностей стає одним із найважливіших факторів зумовлення мотивації вчинків особистості [8, с. 99].

Вибір шлюбного партнера, мотиви укладання шлюбу і система цінностей дозволяють визначити, які саме зовнішні і внутрішні чинники впливатимуть на стійкість майбутньої молоді сім'ї.

Створення сім'ї – дуже важливий крок у житті кожної людини, який обумовлюється наступними мотивами: любов, духовна близькість, матеріальний розрахунок, психологічна відповідність і моральні міркування та ін. Від того, на які цінності орієнтується людина при створенні сім'ї, залежатиме її майбутнє.

Створювати сім'ю повинна зріла людина і, її зрілість зумовлюється, у першу чергу, побудованою системою цінностей. Людина, що не досягла

особистісної зрілості, спирається не на свої реально існуючі внутрішні потреби, а наслідує соціальні та культурні стереотипи, поради близьких або навіть моду.

Часто саме порушення в системі цінностей перешкоджають створенню сім'ї. Сім'я – це соціальне явище, і тому при її створенні потрібно враховувати соціальний аспект суспільства. І система цінностей дозволяє цей аспект вибудувати гармонійно.

Прийнята подружжям нова система цінностей гарантує створення щасливої сім'ї та її довге існування.

О.М. Єлізаров вважає, що ціннісні орієнтації відіграють значущу і найчастіше вирішальну роль у генезі сімейного неблагополуччя. Зважаючи на той факт, що соціально-економічна криза в нашій країні супроводжується кардинальною зміною всієї духовно-моральної парадигми життя країни, стає очевидним значення нових орієнтацій і цінностей у трансформації організації людства [7, с. 73].

Характер подружніх стосунків багато в чому залежить від ступеня узгодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини і рольових уявлень про те, хто і в якій мірі відповідає за реалізацію певної сімейної сфери. Також велике значення має мотивація, на яку спиралися чоловік та дружина для створення шлюбу.

Сім'я – це засноване на шлюбі або кровній спорідненості об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою. Провідна діяльність сім'ї – передача наступним поколінням, розвиток і збереження духовних ціннісних орієнтацій. Завдяки цьому полегшується процес соціалізації особистості: діти легко приймають ті духовні орієнтири, якими дорожать батьки; їх поведінка починає визначатися високоморальними потягами, а не егоїстичними бажаннями; вони зберігають та накопичують духовний скарб минулих поколінь. Сім'я – місце, де примножується і реалізується соціально-виховний потенціал.

Духовні цінності особистості повинні зароджуватися на початковому етапі шлюбу, а в ідеальному варіанті – передувати мотивації створення власної

сім'ї. Після укладання шлюбу повинно відбутися максимально можливе злиття інтересів, намірів та бажань чоловіка і дружини. Позитивну роль в цьому процесі відіграють готовність подружжя відкрито обговорювати виникаючі розбіжності і бажання шукати компроміс; негативну – установка на маніпулювання людиною, що припускає відмову від щирості в стосунках і вироблення витончених методів впливу на неї з метою підпорядкувати собі.

Велике значення має мотивація у становленні особистісної зрілості людини. Стрижнем вікових змін дитини на шляху до зрілості є зміни, яких зазнають в першу чергу її потребово-мотиваційна, інтелектуальна сфери і система «Я» [2, с. 128].

Л. Хьєлл і Д. Зіглер відзначають, що мотиваційні процеси є серцевиною гуманістичної теорії особистості. А. Маслоу поклав механізми мотивації в основу розвитку особистості. Він вважав, що від природи в кожній людині закладені потенційні можливості для позитивного зростання і вдосконалення, і тільки фрустрація основних потреб зупиняє її особистісний ріст [13, р. 300].

Л.І. Божович вважає, що розвиток потребово-мотиваційної сфери відбувається принципово за тими ж самими законами, що й розвиток пізнавальних процесів. Спочатку елементарні, безпосередні потреби дитини, опосередковуючись соціально, здобуваються досвідом, вступають у певні зв'язки і відносини з різними психічними функціями, в результаті чого виникають абсолютно особливі психологічні новоутворення. До їх складу входять і афективні, і пізнавальні компоненти. На відміну від більш простих психологічних структур, що вимагають для свого функціонування спонукальної сили ззовні, цим новоутворенням властива їх власна спонукальна сила. Було встановлено, що в процесі розвитку складається відносно стійка ієрархія мотиваційної сфери людини; причому стійкість їй, а отже, і людській поведінці, надають мотиви, що йдуть від вищих системних новоутворень. Такими новоутвореннями є воля, довільна саморегуляція, моральні почуття, свідомо поставлені цілі і наміри, переконання, – словом, всі вищі системні утворення, які характеризують особистість.

Таким чином, за Л.І. Божович, розвиток зрілості особистості – це процес перетворення дитини під впливом досвіду з істоти, підлеглої зовнішнім впливам, в суб'єкта, здатного діяти самостійно на основі свідомо поставлених цілей і прийнятих намірів [6].

Зріла особистість характеризується вираженою пізнавальною активністю та пізнавальною мотивацією на основі яких формуються вищі психічні функції, свідомість і рефлексуюча самосвідомість, воля, цілепокладання, ясність «Я» – концепції, які, в свою чергу, сприяють формуванню самоідентичності, саморегуляції і самодетермінації, що призводить до самоактуалізації, появи таких особистісних якостей, як відповідальність перед собою, іншими та світом, самостійність, відкритість, відмова від егоїстичних установок і розуміння важливості соціальних основ життєдіяльності.

Проблема особистісної зрілості вивчається в руслі таких галузей психології, як акмеологія, психологія розвитку, психологія особистості. Питання формування та розвитку зрілої особистості зачіпаються в працях зарубіжних і вітчизняних дослідників – А.Г. Здравомислова, О.І. Пенькової, В.О. Ядова, П.Я. Гальперіна, К.М. Муздибаєва, Ж.Піаже, Дж.Роттера, М.В. Савчина, Є.І. Головахи, І.С. Кона, В.І. Слободчикова, К.О. Абульханової-Славської, Л.І. Анциферової, Б.Ф. Ломова, О.М. Леонтєва, А.В. Петровського, С.Л. Рубінштейна, Б.С. Братуся, І.В. Дубровіної [11].

Дані, що містяться в працях різних авторів, свідчать, що психологічна зрілість в якості своїх критеріїв включає особливості, які надають людині можливості самостійно вирішувати різні життєві завдання відповідно до основних складових людського життя. Такими складовими життя людини є: фізичне існування, діяльність як механізм забезпечення задоволення всіх життєвих потреб, спілкування і взаємодія з іншими людьми, усвідомлення себе і світу. Психологічно зріла людина усвідомлює всі ці аспекти свого існування і організовує та регулює на цій основі свій спосіб життя [3, с.25].

Відповідно, показниками психологічної зрілості можна вважати: здатність людини до самовизначення в широкому колі значущих питань,



насамперед – у сфері професійно-трудової діяльності, освіти та саморозвитку, а також способу життя в цілому, високий рівень розвитку мотивації діяльності, високий рівень мотивації досягнення успіху, готовність до побудови міжособистісних відносин на основі толерантності, емпатії і відповідальності.

Структуру особистісної зрілості утворює система взаємозв'язків між складовими особистісного, рефлексивного та функціонального компонентів. Специфіка зв'язків усередині системи особистісної зрілості визначається змістовним наповненням компонентів, насамперед, особливостями ціннісної спрямованості особистості.

У О.М. Леонтьєва показником зрілості особистості може служити сформована стійка ієрархія мотивів. Д.І. Фельдштейн вважає, що розвиток особистості являє собою прогресивно спрямований, соціально зумовлений процес розгортання людської сутності, де становлення зрілості виступає як інтегральна лінія онтогенезу. Розвиток особистості передбачає формування ієрархічної мотиваційно-потребової сфери, де домінують вищі духовні потреби. В.А. Петровський пов'язує зрілість особистості з персоналізацією: поляганням свого буття в інших людях. А.А. Меграбян пов'язує розвиток особистості з розвитком моральної свідомості. Згідно І.С. Кону, зріла особистість активно володіє своїм оточенням, має стійку єдність особистісних рис і ціннісних орієнтацій [3, с. 100].

Таким чином, ми прийшли до висновку, що чим вища ступінь зрілості поглядів особистості і установок на шлюб, тим вища і соціальна зрілість породжуваних ними мотивів вступу у шлюб. Високий рівень розвитку особистісної зрілості зумовлює домінування духовних цінностей особистості серед усіх інших життєвих ціннісних орієнтацій (рис. 1).

### Мотивація створення шлюбу



Рис. 1. Вплив особистісної зрілості на духовні цінності особистості та на мотивацію створення шлюбу.

Мотивація створення шлюбу включила в себе наступні показники: біологічні, економічні, соціально-культурні та духовні мотиви створення сім'ї.

До особистісної зрілості увійшли показники мотивації досягнень, ставлення до свого «Я», почуття громадянського обов'язку, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншою людиною.

Серед життєвих ціннісних орієнтацій ми обрали: сімейні цінності, індивідуалістичні, соціальні та духовні цінності.

**Висновки.** У статті з'ясовано, що на мотивацію вибору шлюбного партнера впливає особистісна зрілість особистості, яка в свою чергу також має вплив на цінності, а саме на духовні цінності, які утворюючи замкнуте коло, впливають на мотивацію вибору шлюбного партнера. Вперше запропонована теоретична модель впливу особистісної зрілості на духовні ціннісні орієнтації

та на мотивацію створення шлюбу. Теоретична модель розглядає мотиви вступу до шлюбу не як короткочасний душевний порив, а як тривалий процес, в результаті якого погляди, установки і орієнтації, що сформувалися в певній обстановці, спонукають людей до активізації своєї діяльності в напрямку задоволення своїх соціальних і природних потреб у шлюбі. У цьому випадку є природним, що чим вищий ступінь зрілості особистості і установок на шлюб, тим вища і соціальна зрілість породжуваних ними мотивів вступу до шлюбу.

#### Література:

1. Дубровська Д.М. Основи психології / Д.М. Дубровська. – Л.: Світ, 2001. – 287 с.
2. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
3. Лисовский В.Т. На пороге гражданской зрелости / В.Т. Лисовский, С.Н. Иконников. – Л.: Лениздат, 1982. – 175 с.
4. Мацковский М.С. Социология семьи. Проблемы, теории, методологии и методики / М.С. Мацковский. – М.: Наука, 1989. – 112 с.
5. Ременец О.В. Базовые ценности становления гражданского общества в Украине: дисс. на соискание научн. степени канд. филос. наук: 09.00.03 / О.В. Ременец. – К.: НПУ им. М. П. Драгоманова, 2011. – 125 с.
6. Стельмах А.М. Изменение процесса социализации молодежи / А.М. Стельмах // Стратегии инновационного развития современного общества. Сборник научных статей. – Саратов: Изд. Дом «Марк», 2009. – С. 162-166.
7. Титаренко Т.М. Кризове психологічне консультування / Т.М. Титаренко. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
8. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості: [навч. посіб.] / Т.М. Титаренко. – К.: Марич, 2009. – 232 с.
9. Ціннісні орієнтації: аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80-90-х років / А.Т. Гордієнко, В.С. Пазенок, Л.А. Ситниченко [та ін.]. – К.: Наук. Думака, 1995. – 208 с.
10. Чхаїдзе А.О. Взаємозв'язок особистісної зрілості з мотивацією створення шлюбу / А.О. Чхаїдзе // Теоретичні і прикладні проблеми психології. Збірник наукових праць / За ред. Н.Є. Завацької. №3(32). – Луганськ: Ноулідж, 2013. – С. 285-290.
11. Чхаїдзе А.О. Мотивація створення шлюбу / А.О. Чхаїдзе // Науково-дослідна робота молодих учених: стан, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 2-6 грудня 2013 р. – Херсон: ХДУ, 2013. – С. 193-200.
12. Epstein S. You're smarter than you think: How to develop your practical intelligence for success in living / S. Epstein. – N.Y.: Simon and Schuster, 1993. – 136 p.
13. Russel B. The analyses of matter / B. Russel. – N.Y., 2008. – 423 p.